

נאוה סמל על ספרות, תהליך היצירה, יחסי ספרות ואופרה, השמטה ומחיקה

אלדד סטובצקי: נאוה סמל, את סופרת ידועה, ספרים רבים שלך תורגמו לשפות זרות.

לא מזמן חזרת מסדרת

הרצאות באיטליה, ובין השאר נשאת דברים ביום זכויות האדם הבינלאומי בפוסולי,

מחנה הריכוז ממנו נשלחו יהודי צפון איטליה למחנות ההשמדה.

ספרך "צחוק של עכברוש" זוכה כעת להצלחה גדולה בעיבוד חדשני לאופרה, בהלחנת

המוזיקאית אלה מילך-שריף ובביצוע התזמורת הקאמרית הישראלית והתיאטרון

הקאמרי של תל אביב. הספר מספר את סיפורה של ילדה קטנה בתקופת השואה

שהוחבאה בבור תפוחי אדמה ושרדה ביחד עם ידידה היחיד - עכברוש. כומר מציל

אותה מידי שוביה האיכרים ומשקם את גופה ונפשה ההרוסות. הספר ייצא לאור בקרוב

בגרמניה.

ספרך האחרון "אישראל" עוסק בזרות של מדינת יהודים חלופית על אי אינדיאני

באמריקה.

הנושא לו מוקדש המגזין הפעם הוא ההשמטה והמחיקה, כמו הלחצן במקלדת. איך

את מתחברת לנושא הזה?

נאוה סמל: האתגר הגדול במעשה הכתיבה בשבילי זה לא לכתוב - אלא למחוק, אנשים

נתפסים לכך שהמחשב מתמלא במילים. בהרף עין ובהנף יד ניתן להדפיס. אבל תהליך

הכתיבה בשבילי מתחיל **אחרי** הכתיבה, ולא מדובר בניפוי גרידא.

אם הטקסט עצמו הוא כמעט הרפלקס הראשוני, הפעולות הבאות – קרי מחיקה

ושיכתוב הן אלה שמעניקים לו את מחזור הדם שלו. הם הפעולות שנושפות בו באמת

ובתמים חיים. כתיבה ראשונה היא אפידרמיס, עוד חיצוני, אבל עדיין הגוף הזה חסר לב

ושלד ובעיקר מחזור דם שיניע אותו. המחיקה היא זו שמספקת לטקסט את האיברים

הפנימיים - בבחינת כל הגורע מוסיף. המחיקה יוצרת את המתח החי בין המילים.

התוצאה שאני חותרת אליה היא טקסט מזוקק, תמציתי, שאין בו אף מילה מיותרת. כל

תוספת או מחיקה נוספת תמוטט את המגדל העדין. כסופרת אני שואפת לניקיון. כדי שהנייר יכיל גם את מה שמעבר לו. המחיקה היא השער דרכו נכנס הקורא שהוא השותף הסמוי לספר. ב"צחוק של עכברוש" למשל, השירים מתומצתים. יש כאלה שהם בני שתי שורות בלבד. ודווקא לאלה מגיבים הקוראים בעוצמה הרבה ביותר. השירים אכן מזעזעים. יושבת ילדה בבור, עולם המבוגרים הפקיר אותה, ומקולה המעונה באה לידי ביטוי תפיסת עולמה ההפוכה. בשיר "למעלה למטה" עומדים הורים בשלב העליון, ואילו בתחתית הסולם נמצאים ילדים של יהודים. קוראים סיפרו לי שהמילים האלה היו עבורם כהצלפה פיזית, שהתקשו לישון בלילה אחרי הקריאה.

ההשמטה לוקחת בחשבון את העולם שמתרחש מחוץ לטקסט. כשאני משמיטה ומוחקת אני מנסה לכוון את הטקסט למקור הרגשי של הקורא, לליבה הכי מרוכזת שלו, לתת לו את החירות לקרוא את הספר על המפה הנפשית האישית שלו. טקסט מלא במילים מחניק אותי. בעיני, שליש ממלאכת הסופר היא הכתיבה. היתר הוא גריעה. המחיקה כרוכה בכאב גדול, כי מטבע הדברים, אני מתקשרת רגשית לטקסט הכתוב והפרידה קשה. כדי להתחיל במחיקה עלי ליצור ניכור ביני לבין הטקסט. כשאראהו בפעם הבאה אוכל בפיכחון לנעוץ בו את איזמל הניתוחים הכירורגי ולפעמים ממש לחבוט בו בגרזן. ספר רווי בטקסט עד מחנק הוא עץ עם עלווה סמיכה שנותנת יותר מדי צל. אני מעדיפה עץ שיהיה בו מקום לאור וצל לסירוגין. כשעלה נע ברוח הקלה, אתה רואה לידו חלקים בהירים משתקפים. ספרות במיטבה היא זו שמשאירה מקום גם לקורא. וזאת בניגוד לעיתון ולטלוויזיה שמעדכנים אותך בכל הפרטים, לרבות הטפלים והמיותרים. אני רוצה לכתוב ספרות שלא תכוון למקום אחד. היעד שלי לגרום לכך שהמפה הנפשית והאישית של הקורא תתחיל לרטוט כמו פרטיטורה.

"אישראל" היה עדות כיצד מתקשים הישראלים להיפרד מהקונספט של מדינת ישראל המוכרת להם. הם בצדק, תוצר של המדינה הזאת. בניית מדינה אלטרנטיבית, ולו על הנייר, שומטת את השטיח מתחת לרגליהם.

אבל אותה דיסאוריינטציה שנוצרת בקריאת "אישראל" משמחת אותי, כי זאת תמונת העולם האמיתית בעיני. כולנו מחפשים מיקום, אבל בד בבד אני חוששת להתמקם, כי

אז אולי אתקבע וקיבעון הוא בעיני סכנה לרוח החופשית. אינני רוצה לאבד את היכולת לקבל עוד עולמות, לספוג את השונה ממני, ולו כדי לא לחזור על דפוסים של עצמי. המחיקה היא דפוס נגדי. היא פועלת בחתרנות נגד הטקסט של עצמך. בטקסט יש סדר ואילו המחיקה שוברת את הכללים ומחזירה לעולם את מידת הכאוס. אמנות צריכה להכיל בתוכה גם את האי-סדר, גם את ההתססה ואת החופש להשתחרר מהשבלונות המוכרות של עצמך. אני לא חוסכת מעצמי את הטלטלה הזאת. המחיקה מתחילה כשהטקסט מונח לפני מדוד ומסודר. ואז אני מתחילה לבעוט ולנשוך בו. ככה הוא חי בשבילי ואני מקווה שגם בשביל הקורא. המחיקה הופכת את הטקסט מדו-ממדי לתלת-ממדי והיא בשבילי, מין חתירה למימד הרביעי והחמישי ואולי הששי. מי יודע כמה מימדים קיימים בכלל? כמו משל התאומים של אלברט אינשטיין, על אותו אח שחוזר ממסע של שבוע בחלל מגלה שאחיו התאום מת לפני מאה שנים. גם במסעותי ההזויים והבדויים לא חלה חוקיות מוכרת, וזאת כשם שהזיכרון אינו פועל לפי חוקיות מוכרת ודומה יותר למסע בחללית אל מחוץ לכוח המשיכה. שני הספרים האחרונים שלי ניסו לקחת בחשבון את המסע המזגזג על ציר הזמן והזיכרון. "צחוק של עכברוש" עוסק בזיכרון פרטי ו"אישראל" מתמקד בזיכרון הקולקטיבי של העם היהודי-ישראלי.

בעת הכתיבה, אני לא עסוקה בלמצוא חן בעיני הקורא. הנמען האמיתי הוא ה- "הילד הרע" בתוכי, שידוע שהעולם זה לא מה שרואים או שמתגלה לעין. הטקסט עם הנייר הוא מחיצה חיצונית, מין פרגוד וכדי להיכנס פנימה באמת עלי לנענע אותו, או כמו לנער עץ כדי שהעלים יתחילו לנשור. אולי המקצוע האמיתי שלי הוא "מנערת עצים"... לכן יש קירבה גדולה בין הפרוזה שלי ובין שירה. מהשירה מצפים שתהיה חסכונית, תמציתית, עם מקום רב לסמוי. כשאני חסכונית בפרוזה זה לא תמיד מקובל, אבל אני מצידי לא רוצה להיות כבולה רק למשמעת אחת. רוצה לגלות את עצמי מחדש. האמנות היא הדרך אל הבלתי- נודע, אל הזרמים התת-קרקעיים שרוחשים בתוכי כמו גם בקורא. ספר מתחיל אצלי מהתחושה שאיבדתי מיקום ועלי להתמקם מחדש. לתחקיר, שהוא סוג של התמקמות, אני מקדישה זמן רב. כך נבנית לאיטה, התשתית לעולם שאני בוראת.

בספרי הילדים אני משתדלת לטפל בקשת נושאים שמהם נמנעת בדרך כלל ספרות הילדים והנוער: חרדות ופוביות בספר "האומץ לפחד". הטקסטים נלקחים מעולם המוכר לילד, אלא שהמבוגרים מעדיפים להסתיר אותם. פחדים וחלומות הם גם מין כיווץ הזמן וקימוטו. אני לא יכולה לערער את עולמו של הילד בטקסט עצמו, אבל אני יוצרת מסביב מספיק רווחים כדי להרגיל אותו לעובדה שיש עוד עולם מאחורי העולם. השירים לילדים הם לעתים קצרים, אבל מכילים עולם ומלואו, ובו-זמנית אפשרויות אלטרנטיביות לאותו עולם.

המלחינה הנפלאה אלה מילך-שריף שיכנעה אותי להפוך את "צחוק של עכברוש" לאופרה. הנימוק שלה היה שתוך כדי קריאת הספר היא שמעה בראשה מוזיקה. הליברטו לאופרה הוא למעשה, תזקיק של תזקיק, כמו מין בושם. המוזיקה חדרה לחללים שמעבר למלים עצמן. ככל שצמצמתי יותר, יכלה המלחינה לתפוס יותר נפח. אלה מילך-שריף גם הלחינה שירים מספרי הילדים "האומץ לפחד" ו"ישן הוא ער במקום אחר" ליצירה חדשה שעוסקת בתנ"ך ונקראת "אני רוצה להיכנס לספר בראשית". לפתע התחוור לי שהחלל מסביב לטקסט מאפשר ליוצר אחר להוסיף פרשנותו ואמנותו שלו. המתנה הנהדרת לה זכיתי היא ההשראה שמקבלים יוצרים אחרים מהטקסט הקטן שלי והכשרון העצום שהם מוסיפים ליצירה החדשה. המלחינה היא שראתה בחזונה חיבור של שלושת הזמנים שבספר, שכן מוזיקה מתרחשת בזמן נתון אחד. אני מתעשרת מהפרשנות שמחוללת המוזיקה. על הבמה שר הכומר שהציל את ילדת הבור טקסט פסימי: "עולם שבו צריך להחביא ילדים חייבים להחריב מן היסוד ולהתחיל מבראשית." הכומר מודיע לאלוהים שהעולם שברא הוא פגום ללא תקנה, ושהוא כבורא כישלון. בתוך הטקסט הקודר הזה מתנגן חליל, וצליליו האופטימיים כבר זורעים את הזרע לעולם חדש, טוב יותר, שנברא באמצעות המוזיקה. חייבים להזכיר: במחשב פעולת ההשמטה נרשמת, היא איננה ביטול, אלא עולם בפני עצמו. בשבילי, לצפות באופרה בשנה האחרונה, זה לגלות פתאום את כל הסימנים הסמויים. מה שהשמטות מכילות נחשף לפתע. רוב האנשים רואים בהשמטה סילוק. אני רואה בה תוספת בלתי-נראית לעין, אבל חשובה לנפש. אלדד ס.: תודה רבה על הראיון והחשיפה.